

Ravni kotari - prostorno kulturni aspekti identiteta

Prtenjača, Vito

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:463001>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-24**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

Hrvatski studiji sveučilišta u Zagrebu

Odjel za kroatologiju

RAVNI KOTARI – PROSTORNO KULTURNI ASPEKTI
IDENTITETA KROZ POVIJEST

Kandidat: Vito Prtenjača

Mentor: doc. dr. sc. Stjepan Šterc

Zagreb, 10.7.2020.

Sadržaj

1. Uvod	3
2. Lokalitet Smilčić – kulture neolitika	4
3. Nedinum, Corinium, Varvaria i Asseria – Liburni na području Ravnih Kotara	5
3.1. <i>Nedinum</i>	5
3.2. <i>Corinium</i>	6
3.3. <i>Varvaria</i>	7
3.4. <i>Asseria</i>	8
4. Srednjevjekovna Hrvatska – Stari grad Vrana	9
4.1. <i>Templari u Vrani</i>	10
5. Kultura i običaji Ravnih Kotara	11
5.1. <i>Kamenolomi „kave“</i>	11
5.2. <i>Tradicijsko maslinarstvo u Ravnim Kotarima</i>	12
5.3. <i>Zmijari i Vučari</i>	13
6. Posljedice Domovinskog rata i najmodernije demografske promjene na području Ravnih Kotara	13
7. Zaključak	15
8. LITERATURA	16

1. Uvod

Razmatranje Ravnih Kotara s različitih aspekata uvijek je poseban izazov zato što se radi o jednom od najrjeđe naseljenih prostora u Republici Hrvatskoj. Zanimljivost i istinski istraživački izazov je i u demografskim promjenama kroz povijest te u onima koje su nastale nakon oslobođenja tog prostora i Hrvatske. Povezivanjem povijesnih, prostornih i reljefnih obilježja, prostorno društvenog i kulturnog identiteta kroz znanstveni metodološki sustav ima za osnovni cilj postaviti korelaciju i definirati osnovne zakonitosti na naslovom definiranom složenom odnosu. Kultura i identitet Ravnih Kotara počinje se razvijati već u davnoj prošlosti za vrijeme danilske kulture oko V. tisućljeća pr. Kr. te od tada do danas konstantno je naseljeno brojnim narodima zbog povoljnog geografskog položaja i obradive zemlje. Kako bi sagledali prostorno kulturne aspekte identiteta Ravnih Kotara govorit ćemo kronološki o lokacijama koje su kroz povijest pa sve do danas naseljene te o kulturi i načinu života koji se očuvao kroz stoljeća tako tvoreći identitet Ravnih Kotara. Nadalje, bit će govora i o demografskim promjenama koje su utjecale na etnički povijesno raznolik sastav Ravnih Kotara.

Ravni Kotari, područje koje se nalazi u Sjevernoj Dalmaciji između Bukovice na sjeveroistoku, zadarsko-biogradskog primorja na jugozapadu, te rijeke Krke i Prukljanskog jezera na jugoistoku. Dijele se na tri ravnokotarske cjeline: ravnokotarsko primorje, središnji kotari (s najvećim brojem naselja) i sjevernokotarsko priobalje. Obuhvaća prostrano područje Sjeverne Dalmacije koje se smatra jednom od najplodnijih na prostoru Republike Hrvatske. Neke od obradivih površina su Vransko jezero, Trolokve, Nadinsko blato. Najstariji arheološki nalazi pronađeni su na lokalitetu Smilčić nedaleko od Benkovca, a pripadaju ostatcima danilske kulture (V. tisućljeće pr. Kr.) koja će se spominjati u daljnjem tekstu. O prisustvu Liburna na području Ravnih Kotara svjedoče i arheološki ostatci nekropola i keramike na područjima naselja Nedinum (Nadin), Corinium (Karin), Varvaria (Bribir) i Asseria (Podrgrađe). Iz rimskog doba mogu se pronaći ostatci građevina na području Stankovaca, Benkovca i Miranja. U IV. stoljeću na području Ravnih Kotara počinje se širiti kršćanstvo, a prve crkve podignute su u Pridrazi i Galovcu (V. – VI. stoljeće). Također, u Ravnim Kotarima nalazila su se važna središta srednjovjekovne hrvatske države – Nin, Karin, Ostrovica, Bribir. Jedno od političkih i kulturnih žarišta na području srednjovjekovne

hrvatske bio je Stari grad Vrana (Gradina) – njime su upravljali benediktinci, a bio je i sjedište vitezova templara i ivanovaca (danas Malteški red). U Vrani se od XI. do XIV. stoljeća čuvala starohrvatska kraljevska kruna – simbol vladara, što je samo jedan od podataka koji ukazuje na političku važnost područja Vrane (Ravnih Kotara) kroz vrijeme srednjeg vijeka. Početkom novog vijeka započinju i Osmanska osvajanja hrvatskih područja, te dolazi do značajnih demografskih promjena na području Ravnih Kotara – migracije stanovništva iz Bosne i južnijih djelova Dalmacije. Vjerska raznolikost stanovništva uzrokovana migracijama dovodi do toponimskih promjena u pojedinim mjestima (npr. Islam Latinski i Islam Grčki), a posljedica istih migracija je narodna raznolikost zbog koje je došlo do stradavanja Ravnih Kotara u Domovinskom ratu. Jedna od najbitnijih karakteristika Ravnih Kotara jest izuzetna plodnost zemlje, brojni izvori vode i relativno povoljna klima zbog čega su ovdje uspijevale gotovo sve kulture te je zato poljoprivreda oduvijek i bila glavna grana gospodarstva na ovom području. (Kokotović: 2010.)

2. Lokalitet Smilčić – kulture neolitika

16 kilometara sjeverozapadno od Benkovca, kojemu administrativno i pripada nalazi se Smilčić – bogato neolitičko nalazište. Istraživanjem nalazišta utvrđene su dvije razvojne faze: 1) Impreso-keramička faza, kultura starijeg neolitika rasprostranjena duž Sredozemlja, nazvana prema tehnikama ukrašavanja keramičkih posuda – npr. utiskivanjem prsta i nokta, žigosanjem itd. 2) Danilska kultura koja pripada srednjem neolitu, rasprostranjena duž jadranske obale, a ime je dobila prema lokalitetu Danilu u blizini Šibenika. Naselja danilske kulture nalaze se područjima kao i ona iz prethodne faze impresso-keramike uz plodna tla, u blizini izvora vode te uz ležišta gline. (Marijanović: 2012.) Nadalje, u Smilčiću je pronađeno i tragova građevina, raznih natpisa i grobova iz Rimskog doba, kao i veliki zemljani tumul (kameni humak pod kojim se nalazi jedan ili više grobova) datiran u doba Ilira. Nakon dolaska Hrvata nastavlja se život na području Smilčića - „Otkriveno je i ostataka naselja, crkava i groblja s puno arheološkog materijala, oruđa, nakita i drugog iz starohrvatskog razdoblja na više položaja...“ (Jurić: 2018.) Uzimajući u obzir gore navedene podatke, za lokalitet Smilčić te samim time za Ravne Kotare postoje dokazi o stalnom životu na tom području pa se može reći da su od V. tisućljeća pr. Kr. stalno naseljeni.

Bogatstvo prirodnim resursima te povoljna klima i geografski položaj čine Ravne Kotare iznimno poželjnom lokacijom za život kroz povijest.

3. Nedinum, Corinium, Varvaria i Asseria – Liburni na području Ravnih Kotara

Nedinum, Corinium, Varvaria i Asseria liburnsko-rimski su gradovi na području Ravnih kotara koje Plinije Stariji (23.– 69.) navodi u svome enciklopedijskom djelu „Naturalis historia“ („Prirodoslovlje“). (Čače: 2003) Iako u gore navedenim gradovima postoje i arheološka istraživanja koja uključuju i prapovijest (brončano doba), u ovom dijelu teksta fokusirat ćemo se na Stari vijek, odnosno rimsko doba i Liburne na području Ravnih Kotara uz spominjanje i određenih informacija vezanih za srednji vijek i noviju povijest kako bismo pratili demografske promjene koje nastaju u Ravnim Kotarima radi prodora Gota, Avara i doseljenja Slavena te osmanskih i mletačkih osvajanja u srednjem vijeku. Do danas nije potpuno jasno što je točno omogućilo veliki rast i razvoj liburnsko-rimskih gradova na području Ravni Kotara, ali se mnogi autori, među njima i S. Čače slažu da je zemljišna te kvalitetna plodna zemlja, iako možda ne glavni faktor razvoja, vrlo važan pozitivan aspekt Ravnih Kotara u globalu: „Njihov (liburnsko-rimskih naselja) izniman razvoj nije nimalo jednostavno objasniti. Niti jedno od ovih središta nema vlastitog izlaza na more i ne kontrolira nikakav regionalni emporij koji bi im osigurao ubrzani razvoj i prosperitet. Plodna zemljišta koja se nalaze u okvirima teritorija ovih općina, također po sebi ne mogu poslužiti kao objašnjenje ubrzanog razvoja: u krajnjoj liniji, ipak se ne radi o površinama koje bi osiguravale agrarne viškove u količinama potrebnim za kontinuiranu i obilnu izvoznu “komercijalizaciju”. Zemljišna je ovdje zacijelo bila ponajprije solidan oslonac zajednicama, donoseći ujedno i prednosti u razmjeni unutar regije.“ (Čače; 2007.) Informacije o lokacijama iznijet će se prema redosljedu kao i u podnaslovu, počevši od Nedinuma.

3.1. Nedinum

Naselje Nadin smješteno je 25 kilometra sjeveroistočno od Zadra i 10 kilometara sjeverozapadno od Benkovca te administrativno pripada gradu Benkovcu. U blizini današnjeg

mjesta vidljivi su ostatci koji pripadaju predrimskom i rimskom dobu – ostatci liburnsko-rimskog grada Nedinuma. U rimsko doba, najvjerojatnije Augustovo, stekao je municipalni status. (Jurić: 2018) „Upravu minicipalne vlasti Nedita činili su duoviri (uglavnom iz reda domaćih žitelja) i edili (viši činocnici), a svećeničke funkcije pontifici. Granice ove municipalne zajednice (...) bile su određene za vrijeme rimskog namjesnika Publija Kornelija Dolabele u prvoj pol. 1. st. po. Kr...“ (Jurić: 2018) Velik broj stanovnika Nedinuma doselila je iz Jadere (Zadra), pa je većina bila italaskog podrijetla. Također, iz Nedinuma je podrijetlom čuveni rimski pravnik Gaj Oktavije Tidije Tosijan Javolen Prisko, koji je djelovao u doba Trajanove vladavine (98.-117.) Na pojedinim lokacijama Nedinuma, sačuvani su gradski megalitski bedemi građeni pod helenističkim utjecajem – struktura eliptičnog oblika te se u dvama redovima nadograđuju rimskim i starohrvatskim nadogradnjama. Sačuvan je broj rimskih nadgrobnih i zavjetnih zapisa, a na nekima se spominje kult domaće božice Latre. O Nedinumu se zna dosta ponajviše zbog grobnih humaka za koje su uočljive tri vrste gradnje: od čistog nasipa kamenja, od kamena i zemlje te tip gradnje u kojem je donji sloj od zemljanog nasipa, a gornji od naslaga kamenja te koji pripadaju helenističkom, rimskom i starohrvatskom razdoblju. (Kukoč: 2009.) Hrvati su ovo mjesto nazvali antičkim imenom u slaveniziranom obliku (Nedinum – Nadin). Za vrijeme Osmanskih osvajanja Nadin je osvojen te su se hrvatske i muslimanske obitelji povukle u Knin sve dok grad nije srušen od strane Mlečana u XVII. stoljeću. Početkom domovinskog rata 1991. Nadin je opljačkan i spaljen, a hrvatsko stanovništvo prognano.

3.2. Corinium

Naselje Karin nalazi se u blizini obale Karinskog mora. Na ovcem brijegu iznad izvora potoka Karišnice nalaze se ostatci liburnsko-rimskog Coriniuma, megalitske gradnje, bogati nalazi ilirske keramike, s tragovima hrama božice Latre i rimskog amfiteatra. Corinium se sa svojim stanovnicima navodi u međašnim natpisima (natpisi koji se odnose na razgraničenja teritorija susjednih zajednica) – dva su natpisa: razgraničenje između Aserijata i Karinjana te Nedita i Karinjana. Corinium je prema otkrivenim tragovima rimske ceste bio povezan sa susjednim naseljima te antičkom cestom koja je povezivala unutrašnjost Liburnije s Jaderom (Zadrom). U Coriniumu je bilo i stanovnika italaskog podrijetla - A. Jurić navodi kako su se: „Neki od Korinjana

nalazili kao vojnici u legijama, u pretorijanskoj gardi, a bilo ih je i u gradskim kohortima u Rimu.“ (Jurić: 2018.) Za vrijeme doseljenja Hrvata od antičkog naziva Corinium nastao je hrvatski Karin kojeg bizantski car Konstantin Porfirogenet spominje uz Nin, Biograd i dr. kad nabraja naselja i gradove u pokrštenoj Hrvatskoj. U novijoj povijesti Karin potpada pod Osmansku, zatim Mletačku vlast, a 1993. za vrijeme Domovinskog rata doslovno je „sravnjen sa zemljom...“ (Jurić: 2018)

3.3. *Varvaria*

Naselje Bribir smješteno je 14 kilometara sjeverozapadno od Skradina, kojemu i administrativno pripada. Na prostranoj uzvisini 300 m nadmorske visine zvanj Bribirska glavica otkriveni su arheološki nalazi koji svjedoče da je bila naseljena već u pretpovijesno doba. Kontinuitet života na ovome prostoru može se pratiti od kasnog brončanog doba pa kroz antiku i srednji vijek sve do danas. Vrlo je važno spomenuti ogromnu stratešku važnost lokacije Bribira kroz povijest (pogotovo u srednjem vijeku) kada je uz ostrovačku utvrdu kontrolirao prolaz kroz klanac Planačnik koji je bio poveznica između Zadra i Knina. Tako su se stoljećima štitilo od provala iz unutrašnjosti Hrvatske i Bosne, od antičkih vremena pa sve do tursko-mletačkih ratova. U predrimskom razdoblju na Bribirskoj glavici formirano je naselje Liburna imena Varvaria koji se s vremenom razvio u utvrđeni grad (oppidum). Varvarini nisu bili samo stanovnici grada Varvarije na Bribirskoj glavici nego i svih drugih naselja koja su pripadala varvarinskoj zajednici. Liburnska varvarija se po jednom aspektu razlikuje od ostalih liburnsko-rimskih naselja na području Ravnih kotara, zato što je: „svojom strukturom ukazivala na početke gradske urbanizacije.“ (Jurić: 2018) Najznačajniji nalazi na području Varvarie svakako su ostatci rimske vile (villa urbana) i cisterne na području Dola ispod crkve sv. Marije i dijelom franjevačkog samostana. Također je utvrđeno da je na južnom dijelu Bribirske glavice bilo središte javnog života s forumom, hramom, bazilikom i drugim građevinama. To su potvrdili mnogi arheološki nalazi – dijelovi kaneliranih stupova, arhitrava, korniža i drugih ulomaka koji su pripadali najvažnijim građevinama Varvarije. (Sesko: 2015.) Varvaria je u potpunosti razorena u VI. stoljeću nakon prodora Gota, Avara i Slavena na područje Ravnih Kotara, međutim, iako je povijest Varvarije završila, zbog strateški iznimno važne lokacije, naseljavanje i život na području Bribirske glavice nastavljeno je sve do danas. Kao i Karin, Konstantin Porfirogenet spominje i Bribir u svome djelu

„De administrando imperio“ („O upravljanju carstvom“) te ga naziva imenom Brebera. U srednjem vijeku, Bribir postaje sjedište plemićke obitelji Šubića – prozvanih bibrskim knezovima. Bibrsko naselje razoreno je pod naletom Osmanlija u XVI. stoljeću, a novo naselje se na području Bibrske glavice osniva tek krajem XVII. stoljeća kada dolazi do naseljavanja stanovništva koje je migriralo iz Bosne. Nedugo nakon naseljavanja na Bibrskoj glavici narod se počinje spuštati u nizinu i nasljevati taj kraj zbog lakšeg pristupa obradivoj zemlji te se tako postupno stvara moderno Bibrsko naselje.

3.4. Asseria

Posljednje naselje koje će biti spomenuto u ovome ulomku jest Asseria. Lokalitet se nalazi na prijelazu iz Ravnih kotara u Bukovicu, 6 kilometara istočno od Benkovca. Naselje je bilo podignuto na strateški istaknutom uzvišenju u odnosu na kršku zaravavan i okolna plodna polja. Megalitske zidine Asseria velikim dijelom sačuvane su do danas spadaju na najveće izgrađene na području Dalmacije. Ime Asseria korijenski je ilirskog (liburnskog) podrijetla, a rimljani su ga preuzeli od domaćih stanovnika Liburna. „Naziv *asser* u latinskom jeziku znači „daska“, čvrsta greda koja se nalazila na jarbolu liburnske lađe. Neka od liburnskih imena (toponima) vjerovatno su vukla svoje podrijetlo iz nekog ranijeg jezičnog sloja, možda predindoeuropskog, što bi se moglo odnositi i na ime Asserie. Prema tumačenju A. Mayera, u imenu Asserie krije se „indoeuropski korijen ak-, „šiljat, oštar; kamen“, „odnosno njegov ilirski reflekt as-, što bi odgovaralo imenovanju kamenitog brda na kojem je Asseria“.“ (Čače: 2003.) Povezanost Asserie s ostatkom povijesnih liburnsko-rimskih naselja bila je izuzetna. Jedan pravac ceste vodio je do Jadera (Zadar), drugi do Pakoštana (u blizini Biograda), a treći je povezivao Asseriu sa Scardonom (Skradin). Cesta iz Jadera preko Nedinuma i Asserie vodila je do Burnuma (rimski vojni logor i naselje kraj Kistanja, 19 kilometara od Knina) i dalje do Salone. Takav položaj grada kakav je imala Asseria kao prirodno čvorište pridonio je razvoju trgovine kako regionalne, tako i one povezane s unutrašnjosti preko Velebita i Dinare. Sol i drugi proizvodi transportirali su se od obale, a izvozni proizvod Asserie bilo je poznato liburnsko sukno – sukneni ogrtači. Na temelju toga: „možemo pretpostaviti da se Asseria uz Nadin i Varvariju brže razvijala od drugih liburnskih općina.“ (Jurić: 2018.) Grad Asseria održao se do kraja VI. ili početka VII. stoljeća nakon čega je

uslijedio njegov pad pod navalom Avara i Slavena. Otad je ostao razrušen i nenastanjen, da bi tek u XIX. stoljeću ponovno ušao u fokus istraživanja putopisaca i istraživača. Ruševine Asserie početkom XX. stoljeća opisao je A. Tresić Pavičić: „Svuda je porastao drač i oštrica te samo možeš naslućivati što se na onoj visoravni krije. Koliko su barbari ondje razarali i kopali blago!“ Opisuje i bedeme obrasle bršljanom i na mjestima divljom lozom. (Tresić Pavičić: 2007.) Asseria je vrlo važan lokalitet na području Ravnih Kotara, najviše zato što su ostatci zidina najbolje očuvani, pa tako i A. Jurić kaže da je: „Nekadašnji grad Aserija bio opasan sa zidinama sa svih strana. Plato Aserije bio je okružen sa triju strana s duboko usječenim dolinama, a s preostalom zaravni povezan je samo na sjeverozapadnoj strani. Gradske zidine očuvane su do danas u cjelosti. Sustavnim novijim arheološkim istraživanjem na Aseriji utvrđen je nastanak i razvoj obrambenih bedema od pretpovijesti do kasne antike.“ (Jurić: 2018.) Kada se pogleda tloris Asserie vidljivo je da se forum nalazio uz južni gradski bedem, oko sredine njegova uzdužnog dijela. Istraživanjima koje je vršio Austrijski arheološki institut u Beču otkriven je veći dio kompleksa foruma s građevinama koje su ga okruživale, osim na južnom dijelu gdje su dijelovi antičke arhitekture bili oštećeni ukapanjima suvremenih grobova. Vrlo je zanimljivo i da se prema pronađenim zapisima Asseria ističe i kao značajno središte i kamenoklesarska radionica izrade cipusa (oblik nadgrobnog spomenika) – broji čak 74 dosad pronađena primjerka.

4. Srednjevjekovna Hrvatska – Stari grad Vrana

Naselje Vrana smješteno je devet kilometara sjeveroistočno od Pakošтана i administrativno pripada toj općini. Ustanovljeno je da postanak imena Vrane izravno potječe još od Liburna, a Antički pisci Ravenat, Guido i Pavao Đakon govore o toponimu Laurana, a od srednjeg vijeka u ispravama Vrana se navodi kao Laurana (La Vrana) ili Aurana, što je povezano s antičkim liburnskim imenom. Vrana se prostire uz istočni rub Vranskog polja, a u njegovom produžetku nalazi se Vransko jezero. „Krševite išumovite kose, velike površine plodnog polja i bogati izvori vode te blizina jezera i mora omogućavali su na ovom prostoru nastanjenje čovjeka već u neolitičko doba.“ (Jurić: 2018.) Iako postoje određeni podatci o postojanju naselja već u ranom kamenom dobu na području Vrane, ono nije sustavno istraženo, pa ćemo se u ovom poglavlju

fokusirati na „zlatno doba“ Vrane, a to je srednji vijek u Hrvatskoj. Iz teksta krunidbene prisege hrvatskog kralja Dmitra Zvonimira sastavljenog u XI. stoljeću, prigodom krunidbene svečanosti u crkvi Sv. Petra u Solinu vidljivo je postojanje benediktinaca u Vrani. Prema Zvonimirovim rječima: „osim toga, dajem, predajem i potvrđujem apostolskoj stolici samostan sv. Grgura, koji se zove „Vrana“, sa svim njegovim blagom, to jest sa srebrnom kutijom koja sadrži moći svetog tijela istog blaženog Grgura, dva križa, kalež i pliticu, dvije zlatne krune ukrašene dragim kamenjem, evanđelje okovano srebrom sa svim njegovim pokretnim i nepkretnim dobrima, neka bude za vječno gostinjac poslanicima sv. Petra i u njihovoj potpunoj vlasti, ali uz uvjet da se ne preda nijednoj drugoj vlasti nego da se za sva vremena bude od svakog tereta slobodan i oslobođen vlasništvo sv. Petra koje ću braniti ja i moji nasljednici.“ Samostan je također bio uzuzet od raznih feudalnih davanja, osim simboličnog koje se odnosilo prema kralju. Nakon templara, u posjed Vrane došli su vitezovi ivanovci, nakon čega je grad pao pod mletačku, pa osmansku vlast što je urokovalo konstantne demografske promjene na tom području i okolici.

4.1. Templari u Vrani

Templari su bili red vitezova – ponekad nazivani božjacima, crkvenjacima ili hramovcima, a njihova iskonska zadaća bila je zaštićivanje kršćanskih hodočasnika u Svetoj Zemlji i osiguravanje cesta koje su vodile u Jeruzalem. Vrana se isticala svojim položajem, bila je uz važne obalne i kopnene prometnice, pa je kao takva bila savršeno mjesto za stratešku kontrolu okolice. Na području Ravnih Kotara templari su imali i morsku luku gdje su „uvozili“ žito iz Italije te najvjerojatnije i opskrbljivali velik broj templara ne samo u Hrvatskoj, već i na područjima susjednih zemalja. Konačni pad templara u Europi, pa s time i u Hrvatskoj događa se krajem XII. i početkom XIII. stoljeća kada je potpuno ukinut, a njihovi posjedi razdjeljeni su vladarima i redu ivanovaca – kao što je slučaj bio i u Hrvatskoj. (Jurić: 2018.)

5. Kultura i običaji Ravnih Kotara

U ovom odlomku govorit ćemo o kulturnom aspektu ravnih kotara, tradiciji koja se dugi niz godina razvijala na demografski promjenjivom području. Započet ćemo s načinom gradnje, odnosno primarnim resursom koji se koristio za gradnju stambenih objekata – kamen. Na području Ravnih Kotara je korišten velik broj kamenoloma, iz kojih bi stanovnici nabavljali materijal za gradnju kuća. Nadalje, govorit će se o tradiciji uzgoja maslina na području Ravnih Kotara i o zanimljivim običajima koji se više ne prakticiraju, ali nisu zaboravljeni.

5.1. Kamenolomi „kave“

Na području Ravnih Kotara osnovni materijal za gradnju bio je kamen vapnenac s tim da su se manje količine kamena kupile i sabirale prilikom čišćenja parcele prije gradnje, dok su se veći komadi vadili iz kamenoloma ili kamenog rudnika koje su na prostoru Ravnih Kotara nazivali „kave“. „Kamen se koristi kako za gradnju vanjskih, tako i za gradnju unutarnjih, pregradnih zidova stambenih grada. Mještani su za gradnju svojih domova nabavljali iz obližnjeg kamenoloma „kave“(...) a dovozili su ga na gradilište volovima i konjskim zapregama.“ (Lončar: 2010.) Kazivanja mještana navode da su postojale „kave“ u kojima se kamen uzimao bez naknade u neograničenim količinama, ali isti tako postoje i „kave“ u kojim se kamen plaćao, na području Ruplja i Poličnika. U kavama se kamen vadio iz zemlje ili cijepao od stijene, a za cijepanje se koristio capun (kramp) i ćuskija (željezna poluga). Svaka obitelj je odlazila po kamen za svoje potrebe, najčešće muškarci, pa bi tovarili iskopani kamen na kar (zaprežna kola). Kazivači su navodili da se po kamen išlo „konjim i karom“ ili „volin „. (Lončar: 2010.) Kamen se iz „kave“ odvozio na mjesto gradnje te dodatno obrađivao prilikom zidanja. „Nakon što se kamen prevezao na mjesto buduće gradnje tražili su se majstori. Kazivači su rječima „nije to svaki čovik zida“ objašnjavali kako su umijeće građenja posjedovali pojedinci. Majstori koji su „ziđali“ kuće obično su bili samouki ljudi (...) Njihovo znanje i iskustvo, stečeno bez školovanja, kazivači su opisivali rječima: „majstori bez kvalifikacija, samouki, oni su se upustili u to, ali bez škole.““ (Lončar: 2010.)

5.2. Tradicijsko maslinarstvo u Ravnim Kotarima

Maslina je, naravno, jedna od bitnih karakteristika mediteranske kulture, a pošto maslini odgovaraju staništa s puno svjetla i sunca i s ljetnim nedostatkom oborina, moglo bi se reći da su Ravnj Kotari vrlo pogodno mjesto za uzgoj masline. Maslina u Hrvatskoj uglavnom uspjeva na otocima te na području Ravnih Kotara koji su pod izravnim utjecajem tople mediteranske klime s mora. (Kokotović: 2010.) Većina stanovnika Ravnih Kotara smatra da je njihova zemlja bolja za uzgoj žitarica, povrća i vinove loze, pa tako iz razgovora M. Kokotović s kazivačima dolazimo do informacija da prevladava pesimistično mišljenje o maslinama: „ovo naše podneblje nije za masline, ne. Maslina neće di šmrika dolazi. To je po krševini, tu di donese to i naraste. I to ne paše, di to dođe, maslina ne uspjeva. Maslina najvoli di je kamen, di kamena ima, tu maslina voli...“ (Kokotović: 2010.) Iako su bili takvog mišljenja, skoro svako domaćinstvo imalo je barem nekoliko maslina u svome vrtu. Obrađivali su ih muškarcima, a brale su se ručno, najčešće tako da se „muzu“ – granu bi se uhvatilo u višoj točki te bi se rukom povuklo prema dolje po grani skidajući s nje sve masline. Rjeđe se po njima lupalo štapovima. Kada se radilo ulje, masline se gnječilo nogama, a dobiveno ulje držali bi u posvuda: u staklenim bocama, drvenim maštelima, finim bačvama, kantama i dr. Zanimljiv je podatak što se radilo s talogom koji bi ostajao na dnu nakon gnječenja. Moglo bi se reći da je ravnokotarski mentalitet iskoristiti sve što se iskoristiti može, pa se tako talog nije bacao, već se koristio za podmazivanje kola, omazivanje lonaca, pravljenje svijeća, pa čak „i za ovce. Oni'ko je ima' ovce onda b' one bile one krpuše. Neka ona živad što bi bila po tijelu ovcima onda b' se to s tim talogom mazalo da te životinjice otpanu, odu, jer one b' se po'vatale u kožu blagu i sisali.“ (Kokotović: 2010.) Za ostatak od prerade, koštice i kožice javlja se naziv drob, drop, komin i dr. a s time bi se najčešće hranilo blago ili bi se naložilo. Čitav odnos koji su ljudi Ravnih Kotara imali prema maslini „jasno se vidi po minimalnoj pažnji koja se posvećivala obradi maslina, a koja se svodila na neke usputne radnje za vrijeme obrade vinograda, kao i po samom položaju maslina koje nisu imale svoj samostalan prostor, već su bile porazbacane po vinogradima.“ (Kokotović: 2010.) Sama maslina ljudima je više bila kao usputna zanimacija koja je imala značenje i simboliku u kršćanstvu, pa se tako i u Ravnim kotarima naziva „svetim drvetom“.

5.3. Zmijari i Vučari

Zmijari i vučari dvije su vrlo zanimljive posebnosti o kojima su govorili kazivači iz Ravnih Kotara. Prema istraživanjima M. Kokotović zmijari su bili zmijolovci, ljudi koji su za život zarađivali hvatajući i prodavajući zmije. Lovile su se svakakve zmije – šarulje, žune, ali kazivači kažu da su poskoci bili najskuplji. Najčešće bi se prodavali u Benkovcu te koristile „za lijek“, a prema predajama, većinom su zmijari na prodaju nosili „pune vriće“ zmija. Osim zmija hvatale su se žabe, kornjače i gušteri zelembaći.

Druga zanimljiva pojava su vučari – njih se mnogi kazivači sjećaju iz vremena kada su bili djeca: „Vučari, njih po tri, četiri, pet i po deset, obično su dolazili iz područja skroz gori, bliže Velebitu.“ Natrpali bi slame u kožu ubijenog vuka pa bi hodali po selu pjevajući pjesme: „ka' i kad maškare iđu, i onda se to otprije nosilo, natrpaju onu kožu, one slame i onda no nosu da je vuk, i pivaju one pisme, i oko sela. Za to bi dobijali nagradu. Onda je davalo slaninu, davalo meso, ma svašta je davalo.“ (Kokotović: 2010.) Par kazivača sjetilo se i pjesama koje su pjevali: „Dajte vuku slanine, da ne siđe s planine, dajte vuku runo vune da ne kolje ovce žune.“ (Kokotović: 2010.)

6. Posljedice Domovinskog rata i najmodernije demografske promjene na području Ravnih Kotara

Središnji dio Ravnih Kotara u Zadarskoj županiji naziva se benkovačkim krajem po gradu Benkovcu. U sastav administrativnoga područja grada Benkovca ulaze sljedeća naselja: Benkovac, Benkovačko Selo, Bjelina, Brgud, Bruška, Buković, Bulić, Dobra Voda, Donje Biljane, Donje Ceranje, Donji Karin, Gornje Biljane, Gornje Ceranje, Islam Grčki, Kašić, Kolarina, Korlat, Kožlovac, Kula Atlagić, Lepuri, Lisičić, Lišane Tinjske, Medviđa, Miranje, Nadin, Perušić Benkovački, Podgrađe, Podlug, Popovići, Pristeg, Prović, Radošinovci, Rašević, Rodaljice, Smilčić, Šopot, Tinj, Vukšić, Zagrad i Zapužane. Prema popisu stanovništva iz 2001. godine, područje grada Benkovca je imalo 9786 stanovnika. Samo gradsko naselje Benkovac ima 2622 stanovnika. Prema istom izvoru, etnički sastav na čitavom području grada izgledao je ovako: 90,4% Hrvata i 7,5% Srba. Prije Domovinskog rata u sastavu tadašnje benkovačke općine bile su i današnje općine Lišane Ostrovičke, Polača i Stankovci i tada je na benkovačkom području bila skoro podjednaka raspodjela stanovništva na hrvatsko i srpsko. Prije rata benkovačka općina brojila

je 35.562 stanovnika što je znatno veći broj neki na poslijeratnom popisu koji se proveo 2001. godine. Većina Hrvata početkom rata bila je prisiljena napustiti svoje domove i odseliti, pa možemo reći da se u razdoblju 1990-ih demografski sastav Ravnih Kotara drastično mijenja, iz jedne krajnosti u drugu (prije rata podjednako Hrvata i Srba, za vrijeme rata prevladava srpsko stanovništvo, a nakon rata hrvatsko). (Čerina: 2008.) „ Dio naselja središnjih Kotara i sjevernokotarskog priobalja bio je okupiran od strane agresora u Domovinskom ratu od 1991. do 1995. godine što je doprinjelo demografskom i gospodarskom osipanju i specifičnim okolnostima razvoja krajolika. Stanovništvo (hrvatske nacionalnosti) bilo je fizički istjerano ili je bilo prisiljeno izbjegli, mnoge kuće, stanovi, gospodarski, sakralni i infrastrukturni objekti su opljačkani ili uništeni, poljoprivredne površine su više godina ostale neobrađene, a mnoge i onečišćene minama.“ (Blaće: 2015.) S druge strane, nakon akcije „Oluja“ glavnina srpskog stanovništva je napustila svoja naselja, ali do dan danas minski sumnjive površine ostale su sigurnosna prijetnja stanovništvu te su ta područja ostala neobrađena jer je zbog opasnosti na njima onemogućeno baviti se poljoprivredom.

7. Zaključak

Razmatranjem raznih aspekata Ravnih Kotara, što kroz povijesne demografske promjene, što kroz stratešku važnost i geografsku povoljnost lokacije dolazimo do zaključka da su Ravni Kotari, kada bi se o njima moglo pričati kao o entitetu, ispaštali kroz povijest baš zbog svojih pozitivnih strana. Pozitivne strane poput velikog broja polja obradive zemlje, pitke voda u obliku Vranskog jezera, blizina moru, mnoštvo kvalitetnog kamena za gradnju su uzrokovale konstantnu naseljenost i konstantan život na području Ravnih Kotara kroz povijest počevši od V. tisućljeća pr. Kr. tj. mlađeg kamenog doba. Naselja su se stvarala i nestajala, narod koji je živio na području Ravnih Kotara se mijenjao, od Grka i Rimljana, Liburna i Mlečana, raznih naroda Slavena, pa sve do danas u većini Hrvata, a u nemalom broju slučajeva, mnogi od ovih naroda su na toj plodnoj zemlji obitavali istovremeno. Osim moguće iskoristivosti polja Ravnih Kotara za uzgoj maslina, voća i povrća zbog prigodne klime, u cijelom području krije se veliko arheološko blago, brojni lokaliteti koji su već otkriveni i vjerojatno dobar broj koji još nije otkriven, ili je barem poznat, ali još nije dobio arheološki značaj zbog nedostatka podataka iako u svojim dubinama skriva tajne naroda koji su živjeli na njegovu području.

8. LITERATURA

Blaće, A. (2015.) 'RAZVOJ I SUVREMENA PREOBRAZBA KRAJOLIKA RAVNIH KOTARA', Doktorski rad, Zagreb 2015.

Čače, S. (2003). 'ASERIJA U ANTIČKIM PISANIM IZVORIMA: tekstovi i komentari', *Asseria*, 1(1), str. 7-36.

Čače, S. (2007). 'ASERIJA I NJEZINO ZALEĐE: BUKOVICA, ZRMANJA, JUŽNI VELEBIT', *Asseria*, 5(5), str. 39-81.

Čerina, J. (2008). 'BRANITELJI BENKOVAČKOGA KRAJA U DOMOVINSKOM RATU', *Društvena istraživanja*, 17(3 (95)), str. 415-435.

Jurić, A. (2018.) 'Ravni Kotari i Bukovica', Ogranak Matice hrvatske, Skradin.

Kokotović, M. (2010.) 'MASLINARSTVO', *Zapisi iz gornjih Ravnih Kotara*, str. 177-207.

Kokotović, M. (2010.) 'TRADICIJA LOVA I LOVNOG TURIZMA', *Zapisi iz gornjih Ravnih Kotara*, str. 211-221.

Kukoč, S. (2009). 'NADIN – LIBURNSKI KULT MRTVIH ISTRAŽIVANJA 2004.–2006., 2009. god.', *Asseria*, 7(7), str. 11-79.

Lončar, S. (2010.) 'PRILOZI POZNAVANJU TRADICIJSKOG GRADITELJSTVA I KULTURE STANOVANJA', *Zapisi iz gornjih Ravnih Kotara*, str. 73-175.

Marijanović, B. (2012). 'Barice – naselje danilske kulture u Benkovcu', *Archaeologia Adriatica*, 6(1), str. 1-30.

Sekso, R. (2015). 'Prilozi poznavanju antičke Varvarije', *Diadora*, 29.(29.), str. 53-77.

Tresić Pavičić, A. (2007.) 'Po Ravnim Kotarima', *Asseria*, 5, str. 285.

